

**SPORTDA PROGNOZLASHTIRISHNING METODOLOGIK
VA NAZARIY JIHATLARI**

Mirzakulov Akrom Gafurjanovich

IIV Akademiyasi Jangovar va jismoniy tayyorgarlik

kafedrasi katta o‘qituvchisi, (PhD) dotsent

e-mail: akrom.mir1988@gmail.com

Mirzaxalilov Abror Xabirullayevich

IIV Akademiyasi Jangovar va jismoniy tayyorgarlik

kafedrasi katta o‘qituvchi-murabbiyi

e-mail: a367798411@gmail.com

Annotatsiya: Hozirgi zamonda prognozlashtirishning ilmiy muammolari jamiyatimizning har bir sohasida shuningdek, jismoniy tarbiya va sportda ham juda muhimdir. Prognozlashtirish muammolarining sport sohasida qo‘llashning muhimligini bir qator muammolari bor: birinchidan, siyosiy va ijtimoiy tomonlarini sezilarli darajada oshirish; ikkinchidan, malakali sportchilarni sportga tayyorlashning yangi yo‘llarini izlab topish va mamlakatda jismoniy tarbiya hamda sportni keng yoyish; uchinchidan: respublika maktablarida jismoniy harakatning struktura va funksiyalarini kengaytirish.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, prognozlashtirish, sport, jismoniy tarbiya, metodologiya, jismoniy sifatlar.

Sport prognozlashtirishning uslubiyati – tabiat rivojlanishida dialektik-materialistik konsepsiyalarga asoslanadi, ya’ni jamiyat va bilimga. Sportdagi prognozlashtirishning ilmiy metodologiyasi dunyodagi qabul qilingan bilim falsafasiga suyansa, umumiy metodologiya tushunchasida umumfan metodlari qabul qilinadi.

Sportni prognozlashtirish rivojlanishning yangi bosqichlarida turibdi. Anglashimiz bo‘yicha, ilmiy va amaliy organizatsiyalarning doirasi kengayib borgan sari, prognozlashtirishi bilan shug‘ullanuvchilar eski sinalgan usullarni ishlab chiqmoqdalar.

Prognozlar asosidagi usullarni har bir ilmiy tadqiqotlar kuzatib boradi: Bular analiz va sintez, deduksiya va induksiya, kuzatish, tajriba, sistemalashtirish va klassifikatsiyalash, oldindan ko‘ra bilish, gipoteza, analogiya, ekstropolyatsiyalardir.

Oldindan ko‘ra bilish ekspertlar bahosining asosi bo‘lib xizmat qiladi. Tajribali murbbiy yangi sportchini bir marta ko‘rib uning kelajakda yaxshi sportchi bo‘lib yetishishni sezadi.

Oldindan ko‘ra bilish qobiliyatiga baho berganimizda, bu oldingi tajribalarga asoslangan xolda, qaror qabul qilishdir. Prognozlashtirish uchun, ekspertlarning

metodlari keng qoʻllaniladi. Ekstrapolyatsiya metodi hozirgi vaqtda keng tarqalmoqda. Masalan, maʼlum vaqt oraligʻida katta-kichik oʻzgarishlarning maʼlumotlari qayd qilib boriladi. Sportchi koʻtarayotgan shtanga ogʻirligi oʻzgarishlarini qogʻozga qiyshiq chiziqlar bilan belgilab boriladi. Bu chiziqlar orqali bizni qiziqtirayotgan sportchi haqida, uning har xil vaqtdagi qayd qilingan natijalari haqida maʼlumotlar olishimiz mumkin. Modellashtirish metodi yordamida qisqa muddatli, oʻrta muddatli, uzoq muddatli prognozlashtirishning turli parametrlar orasidagi munosabatlari hisobga olinadi. Model har bir tafsilotlarda koʻchirma boʻlish kerak emas. U faqat modellashtirishda maʼlum maqsadlar uchun obʼekt vazifasini bajaradi. Modellar shakliga qarab har xil boʻladi: predmetli (rejalar, maketlar), futbol murabbiysi oʻyin oʻtkazishda maketlardan foydalanadi, yaʼni oʻyinchi fishka koʻrinishida modellashtiriladi va shunday holatda taktik variantlarni yutib chiqadi.

Jismoniy – bunga misol qilib, futbol oʻyinini olishimiz mumkin. Oliy liganing murabbiyi raqib jamoani qanday oʻyin taktikasidan foydalanishni biladi va oʻzining jamoasida boʻlajak oʻyin taktikasini modellashtiradi. Xuddi shu tariqa jismoniy harakatlanuvchi modeldan foydalanadi.

Mantiqli – hodisaning yoki jarayonning mantiqiy taʼriflanishi koʻzda tutiladi.

Matematikali – tengsizlik jarayoni tenglashtirish tizimi yordamida tasvirlanadi. Matematik modellar hisobkitobi kompyuter yordamisiz juda mehnat talab ishidir. Matematik modeldan kibernetik modelning farqi shuki, u kompyuter xotirasiga joylashtiriladi. Uning yordamida «yashaydi, rivojlanadi va tajribalar oʻtkazadi». Kompyuterdagi kibernetik model yangi hamda aniq maʼlumotlarni tez olishga moʻljallangan vositadir. Ijtimoiy prognozlashtirishning uslubiy va nazariy asoslari sportda prognozni bir qator bosqichlardan iborat tadqiqotlar tizimini koʻrib chiqdi.

Asosiy bosqichlar quyidagilardan iborat:

- maʼlum uslubiyatni tanlash prognoz vazifalarining asosiy maqsadi;
- prognoz funksiyalarini tizimidagi deskompozitsiya va sintez chizmalarini tuzilishi;
- prognozni ishonchli variantlarini topish;
- ekspertiza prognozning asosiy varianti;
- prognozni tekshirish va toʻgʻrilash.

Bunday tadqiqot tizimi, ilmiy-amaliy prognozlashtirishning vazifalarini yechishda va sportchilarni Olimpiada oʻyinlarida jahon, Yevropa chempionatlarida yuqori natijalarga erishishga imkon yaratadi.

Navbatdagi asosiy yoʻllanmalar:

- ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda prognozlashtirish, yaʼni sportchining qobiliyatlarini yuqori darajada rivojlanishi;
- sport natijalarining oʻsish prognozi;

- sportchining har tomonlama tayyorgarlik darajasi va shaxsiy sifatlariga prognozlashtirishning talablari;
- yirik xalqaro bellashuvlarda sport natijalariga erishishning prognozlashtirish majmuaviy vositasi;
- sportda prognozlashtirishni majmuaviy yondashish tizimiga kiritishni alohida sportchida, jamoada va sport turlarida qo‘llash.

«Oldindan bilish uchun. Harakat qilish uchun oldindan ko‘ra bilish» – deb sharhlagan edi rejalashtirish va prognozlashtirishni o‘zaro bog‘lab, XIX asrda yashagan fran-suz faylasufi O.Kont. Rossiyalik mutaxxascilar prognozlashtirishni ko‘rib chiqib, rejalashtirish tayyorgarlikning muhim elementlaridan biri deb hisobladilar. Rejalashtirish muhim qarorning natijasi sifatida va axborot uchun kerak bo‘lgan prognozlashtirish sifatida qabul qilingan. Sport prognozlashtirish mutaxassislari O.Kontning aytgan so‘zlarini qayta izohlashdi: chuqur va keng bilim oldinda yaxshi ko‘ra bilish uchun kerak, oldindan yaxshi ko‘ra bilish uchun esa to‘g‘ri harakat qilish demakdir. Holis haqiqiylik ijtimoiy munosabatlarda, sport faoliyati tizimida ko‘rib chiqiladi. Har bir sportchini, jamoani sport faoliyati bo‘shliq asosida qurilayotgani yo‘q, balki boshqa tizimlar faoliyati va ularning rivojlanishi tufayli mavjud.

Sport faoliyati va shaxs o‘rtasiga ta’sir etuvchi turli munosabatlar shakli: ideologik, psixologik, iqtisodiy munosabatlar mavjuddir. Ikkinchi jihat prognozlashtirishning yondashish tizimini betunligi hisoblanadi.

To‘rtinchi jihat ijtimoiy prognozlashtirishning majmuaviy xarakterini ilmiy asosda oldindan ko‘ra bilish. Sportdagi prognozlashtirish faoliyati kishi shaxsiyatini shakllantirib, ma’naviy, mehnat va jismoniy tarbiyaning majmuasiga yo‘naltiradi. Prognozlashtirish sportchi shaxsiga, jamoaga nisbatan tarbiyaviy bilim berish tadbirlari majmuasini hisobga oladi. Sport prognozlashtirish nazariyasining maqsadi shuki, tadqiqotlarning istiqbolli tarmoqlari tomonidan yig‘ilib qolgan yoki kam ishlangan bilimlarini yagona tizimga tushirishdir.

Hozirgi zamon ilmiy adabiyotlarida «oldindan ko‘ra bilmoq» so‘zining sinonimlari sifatida oldindan ta’riflash, oldindan aytmoq, antipatiya, ekstropolyatsiya, o‘ylab topmoq va prognozlashtirish kabi so‘zlar ishlatiladi. «Oldindan ko‘ra bilish» tushunchasini nazariy tahlil qilganimizda, ko‘pgina aniqliklarni kiritamiz va tizimlashtiramiz, ya’ni bir-birini to‘ldirishini, birbiriga bo‘y sunishini ko‘ramiz. Yuqorida keltirilgan tushunchalarni birlashtirgan holda, «oldindan ko‘ra bilish» tushunchasi insonlarning oldindan ta’riflash, oldindan aytish, kelajakni prognozlashtirish kabi qobiliyatlari tushuniladi.

Ilmiy adabiyotlardan ma’lumki, «oldindan ko‘ra bilish» tizimi insonlarni antogenetik rivojlanishida uchta bosqichdan o‘tadi:

- oldindan ta’riflash bosqichi yoki antitsipatsiya;

- oldindan aytish bosqichi yoki ekstropolyatsiya;
- prognozashtirish bosqichi yoki ilmiy asosda «oldindan ko‘ra bilish».

Birinchi bosqich – oldindan ta’riflash yoki antipatsiya. Bu kelajakni bir daqiqa ko‘ra bilish sensomotor korreksiya operatsiyalarini muvaffaqiyatlarini maqsadga muvofiq bajarish; Ikkinchi bosqich – oldindan aytish yoki ekstropolyatsiya. Bu vaqt amplitudasidagi retrospektiv oldindan ko‘ra bilish, sensor – aqliy korreksiyasini uzaytirish, maqsad qilib qo‘yilgan hodisani amalga oshirish. Uchinchi bosqich – prognozashtirish yoki ilmiy ravishda oldindan ko‘ra bilish. Olimpiada sport turlari munosabatlar tizimini hosil qiluvchi omil sifatida, sport prognozashtirishni hamma elementlarini birlashtiradi.

Sportchilarni tayyorlash progressiv xarakterlarga ega bo‘lib, bir tekis va uyushgan bo‘lishi kerak. Agar sport prognozi bo‘lajak musobaqalarni natijasiz bo‘lishini ko‘rsatsa, darhol ishni shunday uyushtirish kerakki, bunday rivojlanish «sekinlab» natijalarni pasayishini oldini olish kerak.

Agar prognoz natijalarni yaxshi tomonga o‘zgarayotganidan dalolat bersa, yana ham ko‘proq yutuqlarga erishish uchun faollikni oshirish kerak. Buning uchun esa ma’lum maqsadlar asosida sport faoliyatida uyushgan tadbirlar o‘tkaziladi. Sport faoliyatining prognozi tashkilotlardagi ishlarni to‘g‘ri uyushtirib va bu tashkilotlar qanday yo‘nalish orqali ketayotganini nazorat qiladi. Sport prognozi mamlakatdagi sport rivojlanishiga javob beruvchi tashkilotlarni, murabbiylarni, komanda rahbarlarini oldiga tadbirlar ishlab chiqishni vazifa qilib qo‘yadi. Shuningdek, bu vazifalarni bugungi kun talabi bilan yechishni va faqat taktik usul bilan emas balki, amaliy usullar bilan barqaror qilishni talab qiladi.

Boshqaruv faoliyati tabiatan tashkilotchilik faoliyati hisoblanadi va bu uning o‘ziga xos tomonlaridan biridir. Aniq harakatni amalga oshirish uchun boshqaruv-ning natijaviy qarorlari qabul qilinadi. Reja boshqaruvning tuzilish elementi hisoblanib, u o‘ziga ilmiy asoslangan prognozni kiritadi. Agar buning aksi bo‘lganda edi, sportda rejalashtirilgan, ma’lum maqsadni ko‘zlagan, natija beruvchi harakat bo‘lmagan bo‘lar edi.

Bizning mamlakatimizda sport faoliyati va sport rivojlanishi bilan bog‘liq bo‘lgan tomonlarga katta e’tibor beriladi. Kelajakda aniq kuchlar bilan sportchi tayyorgarligiga ta’sir qiluvchi yo‘nalishlarni oldinda turgan olimpiada sezonida sportchilar shakllanish jarayonini boshqarish kerakligini vazifa qilib qo‘yadi. Shunday qilib, prognozashtirish va rejalashtirish boshqaruvning asosiy oblasti bo‘lib, sport faoliyatining darajasini belgilaydi.

Prognoz dolzarb rejalarni qarorlarini qabul qilishda doim zarurdir. Sportda prognozashtirish kelajakda bajariladigan vazifalarni hozirgi zamon boshqaruv qarorlari asosida qabul qiladi. Musobaqa oldi tayyorgarlik bosqichi reja natijasini

hisoblashi qisqa muddatli prognozda aniqlanadi. Sportning tayyorgarlik rejasida oʻtgan yilgi tadbirda qoʻllangan vosita va usullar bu yilda ham qoʻllaniladi.

Vaqt oʻtishi bilan sportda ham evolyusiya yuz beradi, yaʼni holatlari, darajasi, tuzilishi, xarakteri oʻzgarib ijtimoiy hayotga moslashadi. Sport rivojlanishida prognostikani tahlil qilish va oʻtkaziladigan tadbirni rejalashtirish juda muhimdir. Sportdagi evolyusiyaga asoslangan holda, sport faoliyatining rivojlanishidagi muvaffaqiyatli boshqarilayotgan prognozlashtirishni ilmiy asoslangan variantlarini ishlab chiqishni taklif qiladi. Buning uchun reja tuzish, boshqaruv qarorini qabul qilish, uyushtirilgan tadbir oʻtkazish kerak. Sport prognozi bu tavsiyanoma yoki tanlab olinadigan narsa emas, balki koʻp variantli ilmiy asoslangan obʼektiv bahodir. Sportchilar tayyorgarligini rejalashtirish mutaxassislar oldidagi muhim vazifalardan biridir va ular bunga javobgardirlar. Xuddi shu yerda sportdagi prognozlashtirish va rejalashtirish munosabatlari aniqlanib, sport faoliyatida natijali ishning variantlari tanlab olinadi. Shunday qilib rejalashtirish sport faoliyatida eng yaxshi yoʻllarni, tadbirlarni, vositalarni, metodlarni tanlabgina qolmasdan balki avvalgi va hozirgi vaqtda aniqlangan foydasiz yoʻnalishlarni chiqarib tashlaydi.

Oldindan koʻra bilish amaliyotida sport faoliyatining natijalari faqat prognozlashtirish bilan chegaralanib qolmaydi. Boshqaruv elementlarining zanjiri prognozlashtirishdan farq qilib, boshqaruv obʼektiga aktiv taʼsir qiladi, yaʼni rejalashtirishda, programmashtirishda, proektlashda, tashkil qilishda, tekshiruvda, korreksiya qilishda. Boshqaruv, rejalashtirish, prognozlashtirish oʻzaro bogʻliq va bir-biriga tobe boʻlib, biri ikkinchisini siqib chiqara olmaydi.

Prognozni toʻgʻriligini aniqlash jarayoni verifikatsiya deyiladi. Keltirilgan har qanday prognozni qaysidir darajada noaniqliklari mavjud. Kelajakda olingan axborotni ishlatish uchun, uni qay darajada umidliligini tekshirish kerak. Prognozni ishonchliligi va natijaliligi ikki yoʻl orqali aniqlanadi: apriorli hamda aposteriorli. Apriorli prognozlashtirish hodisani sodir boʻlgunga qadar tekshiradi. Aposteriorli verifikatsiya statistik maʼlumotlarga nisbatan, turli prognozlarni real sodir boʻlishidan, prognoz metodlarni natijaviyligi bilan mos kelishini koʻrib chiqadi. Aposteriorli verifikatsiya prognozlashtirish metodini amalga oshirishda muhim rol oʻynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirzakulov Akrom Gafurzhonovich,.(2022). DYNAMIC ALTERATIONS IN THE STRUCTURE OF PHYSICAL TRAINING OF CADETS OF THE ACADEMY OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS, 3(04), 124–128. <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crjp-03-04-22>

2. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). CROSSFIT AS AN INNOVATIVE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION OF CADETS OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. PEDAGOGS, 58(2), 200–204. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1374>
3. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). THE USE OF CROSSFIT IN THE PHYSICAL TRAINING OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS. PEDAGOGS, 58(2), 205–207. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1375>
4. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). THE EFFECT OF CROSSFIT ON HEART FUNCTION. PEDAGOGS, 58(1), 173–176. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/1331>
5. Gafurjanovich, M. A. . . (2024). Crossfit as a Direction for Improving the Process of Physical Education in the Internal Affairs Bodies of the Republic of Uzbekistan. Miasto Przyszłości, 110–112. Retrieved from <http://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/3333>
6. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich, IMPROVING THE PHYSICAL FITNESS OF CADETS OF THE ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN WITH THE HELP OF CROSSFIT TOOLS AND METHODS , Proximus Journal of Sports Science and Physical Education: Vol. 1 No. 3 (2024)
7. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). CROSSFIT EXERCISES AS THE MAIN MEANS OF PHYSICAL EDUCATION. PEDAGOGS, 54(2), 4–6. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/986>
8. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). IMPROVING THE GENERAL AND SPECIAL PHYSICAL TRAINING OF FEMALE CADETS BY MEANS AND METHODS OF CROSSFIT. PEDAGOGS, 54(2), 7–9. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/987>
9. Mirzakulov Akrom Gafurjanovich. (2024). METHODS FOR THE DEVELOPMENT OF POWER QUALITIES OF CADET GIRLS THROUGH CROSSFIT TOOLS AND METHODS. PEDAGOGS, 54(2), 10–12. Retrieved from <https://pedagogs.uz/index.php/ped/article/view/988>
10. IMPROVING THE PHYSICAL FITNESS OF CADETS OF THE ACADEMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN WITH THE HELP OF CROSSFIT TOOLS AND METHODS. (2024). Proximus Journal of Sports Science and Physical Education, 1(3), 83–85. <https://proximusjournal.com/index.php/PJSSPE/article/view/32>
11. Мирзакулов Акром Гафуржанович. (2024). РАЗВИТИЕ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ КУРСАНТОК АКАДЕМИИ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН С ПОМОЩЬЮ

- КРОССФИТ. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 40(5), 92–93. Retrieved from <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/11923>
12. Мирзакулов Акром Гафуржанович. (2024). ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ МЕТОДИКИ КРОССФИТ. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 40(5), 82–84. Retrieved from <https://newjournal.org/index.php/01/article/view/11919>
13. Мирзахалилов, А. Х. (2023). БРАСС УСУЛИДА СУЗУВЧИЛАРНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРГАРЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ. SCHOLAR, 1(24), 86–96. Retrieved from <https://researchedu.org/index.php/openscholar/article/view/4755>.
14. Mirzaxalilov Abror Xabirullayevich. (2024). FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE USING HAND-TO-HAND SPORTS OF CADETS OF MILITARIZED EDUCATIONAL INSTITUTIONS. PEDAGOGS, 70(1), 101-105. <https://scientific-jl.org/ped/article/view/3117>